

## درباره رباعیات خیام

«ترجمه منظوم انگلیسی»

از: سعید سعیدپور، انتشارات کمیسیون ملی یونسکو در ایران

نوشته: حمزه موسوی پور، محمد ایوبی

آن‌ها در ترجمه بر شعر تمحیل شده و این توازن اندیشه خیامی را بر هم می‌زند.

صفحه ۱۷، کلمه THE WHEEL به تنهایی معنای «گردون» و «مهرت» چرخ گردون» را نمی‌دهد، مگر به صورت THE WHEEL OF... همراه با صفتی مناسب به کار رود، در حالی که

THE FIRMAMENT بیانی رسا و واضح و کامل دارد.

صفحه ۲۸ در مصراع دوم: ترجمه: «اینک چگونه می‌توانم بدون ترحم (یا تأسف) بمیرم، به جای معنای «ورنیز شدن» به من بدی کی شد می، اگر مردن به اختیار خود من بود، کی می‌مردم، دور از نظر و کلام خیام است.

صفحه ۳۲، مصراع آخر: دیدی که چگونه گور بهرام گرفت؟ ترجمه الحق ناهنجار و نامناسب و گمراه کننده است.

معنی انگلیسی به فارسی مصراع انتهایی این است: «اینک ببین که چگونه خر بر خاک او جفتک پرائی می‌کند» و این معنا در برابر این مصرع آمده است: «دیدی که چگونه گور بهرام گرفت؟» به واقع، بیت انتهایی رباعی چنین است: «بهرام که گور می‌گرفت همه عمر دیدی که چگونه گور بهرام گرفت؟». اصولاً ساختار جناس، آنهم جناس تام، به عمق شعر فارسی می‌افزوده است، مثل: «حمله مان از باد و ناپیداست باد/ جان فدای آن که ناپیداست، یاد».

و در همین شعر معروف خیام، گور اول به معنای گورخر (حیوان) و گور دوم، قبر آمده است: می‌دانیم چنین موردی در شعر انگلیسی نیست، یا با این قد و قواره نیست، وقتی مطلب مهمی مثل گور گرفتن بهرام را داریم و این چنین ترجمه شده:

HOW THE GRAVE CAUGHT HIM

DEHELD (DID YOU SEE)

معنای اشاره شده و ناصواب به کار رفته و فی الواقع چشم پوشی از ترجمه این رباعی، خیلی بهتر می‌نمود.

این رباعی، در وضعی ساده می‌توانست چنین ترجمه شود. (به یاد بیاورید ما مترجم نیستیم، آنهم مترجم شعر خیام) PALACE WHERE KING JAMSHID RAISED GLASS THERE

THE

GAVE BIRT HAND FOX FOUND COMFORT THERE AFTER

GAZELLE

KING BAHRAM WHO USED TO HUNT ZEBRA AWHIS LIFE

GRAVE CAUGHT HIM OVER BEHELD DID YOU SEE

HOW THE

در صفحات ۳۲ و ۳۵ و ۳۶، برگردان منظوم یا ظرافت و دقت و یاریک بینی انجام گرفته است. در رباعی ۳۷، در مصراع دوم واژه RID به معنی از شر چیزی یا کسی خلاص شدن آمده، پس با شعر خیام همخوانی ندارد (فارسی شعر را بخوانید، تا پی ببرید) جمله منفی، توجیه جمله مثبت و هشدار دهنده، انگیزه خاص خیام را نمی‌رساند، برگردان مصرع به طور ساده چنین است:

ALREADY GRATIFY THIS ENAMOURD HEART

SORROW که باز فدای برگردان منظوم و به کارگیری واژه SORROW

شده است که در متن شعر هیچ جایی ندارد

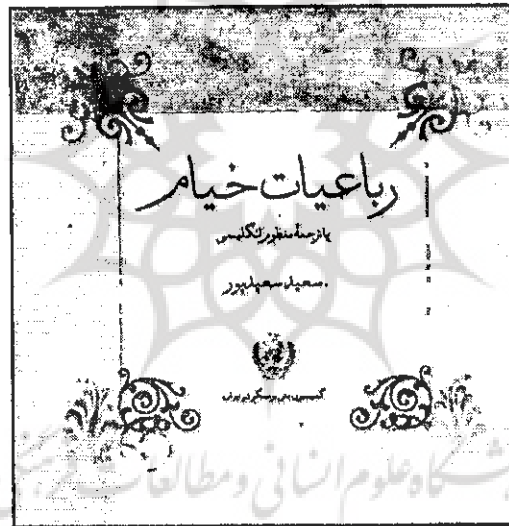
صفحه ۴۴، مصراع آخر معنایی کاملاً دور از ذهن دارد. واژه به کار رفته AMISS به معنای نادرست، غلط، نقصان، کم بود (هرچیز) یا یک کلیت یا یک موقعیت می‌باشد. وقتی از یک کمبود سخن در میان است، خیام سروده است: «خوش باش دمی که زندگانی نیست» و به کمیّت و نقصان آن اشاره‌ای ندارد. با این همه، رباعیات انگلیسی شده خیام، جا و ارزش نقدی کاملاً اصولی را دارد (قابل توجه اساتید مترجم) اما با همت مترجم قابل تقدیس است، چرا که به مصافی رفته است که هر خوانش از دهبای دمان است و گذر از آن دشوار.

از ترجمه فوت شده

صفحه ۵، REVOLVING ROTATING به معنی گردنده است و کشش و دافعه و مهتر حرکت وضعی زمین را می‌رساند و بسیار مناسب تر از ROLLING که لغزیدن بی اختیار را می‌رساند و همین واژه ROLLING در صفحه ۲۸ به جای FIRMAMENT به کار رفته که تعبیری نابه‌جاست (هرچند در جاهای دیگر درست و به جا این واژه به کار رفته)

۵- در تورقی از سرشوق، دیدیم رباعی‌های صفحه ۶ و ۳۲ و ۳۵ و ۳۶ و ..... دقیق و اصولی به انگلیسی برگشته و خوب به قالب نظم نشسته‌اند، اما به نظر می‌رسد در تمام رباعی‌ها این دقت اصولی برای حفظ ظرافت زبان و عمق کلام خیام، رعایت نشده، به نمونه‌هایی بسنده می‌کنیم:

صفحه هفت عبارت BOUND TO TRANSFER تعبیری دورتر از BEING INTO WASTE دارد و علاوه بر کلی بودن مفهوم و دور بودن مفهوم در مصراع ۳، IS NOT REAL، به معنای واقعی نبودن، به صورتی مجازی و خیالی را القا می‌کند و منظور خیام را از «در عالم نبودن» نمی‌رساند. خیام، بارها مجازی بودن را نفی می‌کند SHADY GARDEN و NOT EXISTED گویاتر باشد. البته این گمان هم مطرح است که به خاطر منظوم شدن ترجمه



برگرداندن، با انتخابی آزاد صورت گرفته باشد و واژگان عیناً (نعل یا نعل) انتخاب نشده باشند، که در بسیاری از رباعی‌ها ضرورتی قابل درک به نظر می‌رسد.

صفحه ۱۶، واژه RAIDED که مفهوم هجوم و یورش را می‌رساند، توجه شده، در صورتی که برای شبیخون، کلمه NIGHTRAIT را داریم که معنایی کامل به نظر می‌رسد و واژگان SHADY GARDEN باغ خوش سایه، باغ سایه دار، باغ، مثل کلمه SUDDEN، در اصل شعر نیست و برای منظوم ساختن شعر در ترجمه به کار رفته است.

(BEFORE GETTING YOU INTO NIGHTRAIT)

در شعر فرمان آوردن باده گلگون، را می‌دهد:

COMMANI TO BRING RED WINE

در صورتی که فقط به باده گلگون برگیرد اکتفا شده، در سطر انتهایی شعر که: «در خاک نهند و باز بیرون آورند» خیام، ضمانت نامه نداده است که حتماً کسی را در خاک می‌نهند در بهشت از خاک بیرون می‌آورند، پس DUG OUT AGAIN، بدون اشاره به EDEN درست است. (ضمناً اشاره کنیم EDEN، یا بهشت که همان بهشت عدن، باشد نه عدن که در فرهنگ‌ها به لسان عربی تلفظ می‌شود، در شعر حشو است که تنها برای ایجاد قافیه، آن هم برابر کلمات GARDEN و SUDDEN آمده که خود

۱- سالهاست در هر نقد و نظر و رساله‌ای که در باب خیام بزرگ درمی‌آید، اشاره‌ای به ترجمه ادوارد فیتس جرالده و ضعف کارش، می‌شود، ما نیز در هر ترجمه تازه خیام، چشم پر بهتر شدن کار داشته‌ایم، لکن دریغ، هنوز ترجمه فیتس جرالده دست به دست می‌گردد، شاید به این علت که جرالده مدعی بوده که تمام آنات شعر و اندیشه خیام را به انگلیسی برگردانده و گفته در بیشتر رباعی‌ها دریافت خود را از رباعی‌ها به مخاطب تحویل داده برای عاشقان زبان و ادب فارسی، هنوز این آرزویی است که مترجمی واقعاً عمق شعر خیام را به انگلیسی برگرداند، چه منظوم، چه غیرمنظوم، چون واضح است که در ترجمه شعر، لحظاتی تابناکی از فرم و محتوا، معمولاً حرام می‌شود.

۲- وقتی ترجمه منظوم رباعیات، به دستم رسید، از سعید سعیدپور، با چاهی چشم‌انداز و کاغذی مناسب و رنگی دلچسب و جلدی زیبا، به خود گفتم، مسأله ی رباعی‌های خیام، لااقل به زبان انگلیسی، حل شده است (نگاهی به کارنامه درخشان مترجم، این امید را در من باور کرد). مترجم هر رباعی را به فارسی در صفحه‌ای آورده و در برابرش انگلیسی شده آن رباعی را، تقدیم کرده و همین کار منتقدانه را آسان می‌کند و مسلماً عزیزانی که انگلیسی و فارسی را خوب می‌دانند، متوجه مرارت و زحمت مترجم می‌شوند.

۳- اما از آنجایی که من، یعنی محمد ایوبی، به فقری مزمن در زبان انگلیسی، گرفتارم، از دوست شاعر زبان دانم، جناب حمزه موسوی پور، خواستم نگاهی به کتاب بیندازد و مشخص کند ترجمه، تا چه میزان عمق اندیشه خیام را باز می‌نماید. و این یادداشت، از این جا به بعد، حاصل حرف و حدیث من است و حمزه موسوی پور.

۴- اول، پیش از هر حرف و حدیث، باید دست مریزادی داشته باشیم برای مترجم، چرا که می‌دانیم چنین کارهایی اجر مادی نداشته است و ندارد و نخواهد داشت. تنها رضایت خود مترجم مطرح است که حتم شیفته این فرهنگ است.

اما بعد: صفحه یک، رباعی «گر یک نفست زندگانی گذرد...» تنها مفهوم شعر به انگلیسی برگردانده شده، در این رباعی خیام تأکید حکیمانه دارد که ژرفایی خاص به کلامش می‌دهد، اگر ترجمه را به فارسی برگردانیم می‌شود: «انگیزه که نفسی از زندگی تو گذشت/ بگذار این گونه باشد، اما به سوی شادمانی باشد که یا شعر خیام خیلی تفاوت پیدا می‌کند. اصولاً فعل spent جایگزینی درست، برای گذراندن عمر، به شادمانی (تمام عمر به شادمانی) نیست. خیام اعتقاد دارد، تمام عمر باید به شادمانی بگذرد، (گذشته، که گذشته، آینده هم نیامده، پس حال را بچسب و خوش باش) مصراع دوم، بر خلاف تفسیر تأکید خیام، فعل مثبت آمده، یعنی مگذار تبدیل شده به یگذار. برای تأمین قافیه از BENT استفاده شده که به معنی شور و شوق و تمایل است که عملاً زاید است و در شعر وجود ندارد. واژه PASSION هم نمی‌تواند معنای «سودا» و معامله با دنیا را داشته باشد. خیام به سادگی در این رباعی می‌گوید: نقد و عیار تو عمر و زندگانی است (که آن را خواه ناخواه خرج می‌کنی) پس چنانچه خرج کن که توام با شادمانی باشد، لذا TO TRAOE-TODEAL، به مفهوم سخن خیام نزدیکتر است.

صفحه سوم، مصراع آخر دستمی است که برگردن پاری بوده است. دست در ترجمه خیلی پایین تر از گردن لغزیده و LOVE HANOLE آمده که دو طرف پایین پهلوهاست و بسیار یا گردن که NECK باشد متفاوت است.

صفحه ۴، مصرع دوم: گذشت و جریان عمر مثل گذر آب از جویبار و جریان باد به دشت است واژه دشت PLAIN-FIELD،